

PrimaVera Working Paper Series



UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

PrimaVera Working Paper 2008-03

Betekenenissen van Jip en Janneke

semantiek en pragmatiek voor informatieverkeer
in de netwerkmaatschappij

Pieter Wisse

January 2008

Category: academic

University of Amsterdam
Department of Information Management
Roetersstraat 11
1018 WB Amsterdam
<http://primavera.fee.uva.nl>

Copyright ©2008 by the Universiteit van Amsterdam

All rights reserved. No part of this article may be reproduced or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the authors.

Betekenenissen van Jip en Janneke

semantiek en pragmatiek voor informatieverkeer in de netwerkmaatschappij

Pieter Wisse

Abstract: De wereld van Jip & Janneke is spreekwoordelijk geraakt voor eenvoud. Die schijn bedriegt echter. Zelfs hun kleine, gesloten wereldje blijkt stèrk gevarieerd. Dankzij een reële kijk helpen Jip en Janneke daarom inzien dat wenselijke versimpeling waarmee menigeen ze vereenzelvigd, averechts kan uitpakken.

Wie de betekenisvariëteit van Jip en Janneke erkent, heeft meteen voor de èchte wereld een volwassen opvatting geleerd van semantiek en pragmatiek. Dat is de open wereld van alsmaar groeiend informatieverkeer, de informatie- ofwel netwerkmaatschappij.

Keywords: Semantiek, pragmatiek, Jip & Janneke, netwerkmaatschappij, informatieverkeer, context.

About the author: Dr ir Pieter Wisse (www.wisse.cc) is informatiekundig ontwerper en oprichter van Information Dynamics, een onafhankelijk advies-/ontwerpbureau voor onderzoek & ontwikkeling van (digitale) infrastructuur voor informatievoorziening met hoge variëteit. Hij is tevens als research fellow verbonden aan PrimaVera, het onderzoekprogramma in informatiemanagement aan de Universiteit van Amsterdam.

INHOUDSOPGAVE

1. Duidelijke taal	4
2. Wipmonster	5
3. Allemaal, àndermaal	8
4. Kwade kersen	11
5. De kleren van de kamerheer	13
6. Over dik ijs	15
7. Begin	16

1. Duidelijke taal

Ik ben Jip, zegt Jip.

En ik ben Janneke, zegt Janneke.

Het jongetje ervaart zich anders dan het meisje. Hij probeert haar dat te vertellen. Zij doet dat omgekeerd ook. Het lukt meteen!

Stelt u zich voor dat het zó gelopen was

Ik ben Jip, zegt Jip.

En ik ben óók Jip, zegt Jip. Zij is wat verbaasd.

of

Ik ben Jip, zegt Jip.

Maar ik ben Jip, sputtert Jip nijdig tegen.

Die verwarring blijft ze allebei bespaard. Nota bene, de lezer ook. Want Janneke stelt namelijk onmiddellijk dat zij Jip nièt is.

Gelukkig maar. De eigen, respectievelijke ervaringen van wezenlijk verschil vormen de volwassen voorwaarde voor hun relaties. Ja, daar staat relaties, meervoud.

Als aanzet hebben Jip en Janneke genoeg aan hun afwijkende namen. Met z'n tweeën werkt dat gauw. Maar eigenlijk bedoelen ze zelfs onderling al méér.

Ik ben mijzèlf. Trouwens, ik héét Jip, zegt Jip.

En ik ben óók mijzèlf en ik heet Janneke, zegt Janneke.

Zijn? Heten? Een zelfstandig naamwoord is een teken en betekent iets ... zelfstandigs. Als verbijzondering betekent eigennaam bovendien iets ... eigens. Het lijkt eenvoudig. Jip betekent natuurlijk Jip, nietwaar? En Janneke betekent, precies, Janneke. Moeilijker kan betekenisleer ofwel semantiek toch onmogelijk zijn?

Vader zei laatst zo 'n raar woord, fluistert Janneke.

Jip zit op de stoeprand naast Janneke. Hij kijkt haar aan. Waarom praat zij zo zachtjes? Zou er iets zijn met vader? Jouw vader, of die van mij? vraagt Jip ongerust.

De mijne, natuurlijk! zegt Janneke ineens hard en een beetje boos.

Zó eenvoudig is het dus ook weer niet. Inderdaad, want de ene vader is de andere niet. Hoewel Jip en Janneke met elkáár praten, komen allerlei àndere zelfstandig- annex eigenheden aan de orde. Zodra het teken gelijk is, dreigt verwarring. Er moeten netzolang netzoveel tekens bij als ter verduidelijking nodig zijn. Zulke èxtra tekst heet (!) context. Hier telt Janneke dus als context van vader.

Wat zei jouw vader dan? wil Jip wel weten.

Janneke heeft er hoofdpijn van. Ze weet alleen nog maar dat ze dat rare woord nog nooit gehoord had. Ik dacht dat jij het misschien wist, zegt zij weer nauwelijks hoorbaar. Janneke moet bijna huilen. Zij begrijpt haar vader helemaal niet. Nee, dat kan ik je niet uitleggen, had hij tegen haar gezegd. Dat zei hij anders nooit. Nu twijfelt zij zelfs, voor het eerst. Met een schok peinst Janneke, Weet vader ècht àlles?

Jip wil Janneke o zo graag troosten. Ik verzin een woord, bedenkt Jip. Maar wat is dat moeilijk! Opeens springt Jip op. Kramoenskellaptater, dàt is het, kramoenskellaptater, ik wist het wel!

Daar moet Janneke erg om lachen. Lieve Jip!

Kom, zegt Jip, wij gaan vader een ijsje vragen.

Jouw vader, of die van mij? plaagt Janneke. Zij is blij en holt Jip achterna naar huis.

Dat woord? Pragmatiek. Natuurlijk is dat voor Janneke èn voor Jip een raar woord, zoals semantiek dat is.

Naar relevante betekenissen gedragen Jip en Janneke zich wel degelijk, maar dat gebeurt dus onbewust. Dat doet iederéén, dus ook politici, bestuurders, managers, medewerkers, specialisten enzovoort. Voor succes met stelselmatige informatievoorziening (zoals elektronische overheid) moeten zij productieve betekenissen van semantiek en pragmatiek èxpliciet waarderen. Hopelijk lezen zij aandachtig mee.

2. Wipmonster

Voordat de lezer met nieuwe blik de wereld van Jip en Janneke betreedt, valt er al veel te ontdekken. Vòlgt u daarvoor eens de vóóronderstellingen die de auteur kènnelijk hanteerde.

Ik ..., tjonge, ik? Ik ... veronderstelde veel méér dan ik aanvankelijk besepte. Overal waar u hier ik leest — oh, nee toch! goed, dat hier laat ik daar maar even zo — moet u wat er zo'n beetje omheen geschreven staat, rondom ik, dus, extra nadrukkelijk opvatten als ... de opvatting van de auteur. En dat ben ik ... Maar dat ben ik natuurlijk weer niet, bijvoorbeeld waar (hier) “Ik ben Jip” staat. Nee, dàt is dus Jip. Of?

Waarom ik Jip & Janneke thematiseer? Dat leek mij, tja, handig. Wie kent ze niet? Daardoor kan ik een bekend referentiekader benutten. Klopt, altijd maar weer context. Dat schiet tenminste op.

De lezer ziet, Hé, Jip! Janneke! Daar wil ik weleens verder naar kijken.

In de voorgaande zin bedenk ik met ik iets voor de lezer.

Het kost waarschijnlijk wat extra moeite, maar toch komt de lezer er wel uit. De voorlaatste zin is begrijpelijk dankzij contexten.

Hoewel het precies mijn bedoeling is om andere betekenissen van Jip & Janneke te illustreren dan ik verwacht dat ... de lezer verwacht, probeer ik hem, of natuurlijk haar, met hun vertrouwde namen tot nadere aandacht te bewegen. Dus met het vooruitzicht op eenvoud, eindelijk! Maar frustreer ik niet in plaats van illustreer? Die verwachte eenvoud wijs ik immers subiet als illusie aan.

Jip en Janneke slagen er hopelijk in nieuwsgierigheid vast te houden. Hoe loopt het verhaal verder, hoe loopt het àf? Gaat de lezer zich erop verheugen, hoe zij hun onverwacht relevante betekenissen tonen?

Die aanname van een homogeen publiek van kenners en liefhebbers van de wereld van Jip & Janneke is natuurlijk meteen al schromelijk overdreven.

Aan de andere kant! Daar hebben wij nieuwe burenen! Janneke wil het Jip zo graag vertellen dat zij buiten adem is.

Jip hoorde het al. Hij zit er beledigd bij. Zij kennen ons helemaal niet! klaagt hij.

Dat vond Janneke eerst ook raar. Maar moeder weet hoe dat komt. Janneke moest erg haar best doen om dat moeilijke woord te leren. In-bur-ge-rings-cur-sus, had moeder gezegd. En Janneke had geoeffend. Steeds maar weer. Nu zegt zij het ook netjes.

Wat zou dat? blijft Jip beteuterd. Het is toch wel knap van Janneke. Wat kan mij die susserdebum schelen! bromt hij.

Nee-ee! In-bur-ge-rings-cur-sus! houdt Janneke vol. Van moeder leerde zij nog een woord. Wat is zij trots! Wij staan niet op het cur-ri-cu-lum.

Dat klinkt nòg enger dan susserdebum. Dáár Jip wil beslist nooit op. De nieuwe burenen zijn best aardig.

Context is een resultante. Voor Jip was het genoeg dat Janneke toevoegde dat zij, nota bene op dat punt in hun communicatie, háár vader bedoelde. Vanuit zijn kennis vulde Jip zèlf de rest aan tot een compleet éénduidige context. Dat leidde tot bijbehorend éénduidige vaderbetekenis.

Dat ene extra expliciete teken, in dit geval Janneke, dus, helpt nog nauwelijks voor iemand die de héle Jip & Janneke niet kan plaatsen. Hoezo Janneke? Wèlke Janneke?

Heb ik, de auteur, mij daarover trouwens nader uitgelaten? Hoe weet de lezer eigenlijk zo zeker dat ik speel met karakters van Annie M.G. Schmidt?

Omgekeerd voel ik me allerminst zeker over de lezer. Vooruit, ik geef een clou. Daarom vermeldde ik netzo gespeeld terloops de naam van de schepper van Jip & Janneke. Dat levert expliciet voor die ene passage op dat Janneke geldt als context van vader, terwijl op haar beurt Annie M.G. Schmidt de context vormt voor Janneke.

Beheersing van Nederlandse spraakkunst inclusief behoorlijke woordenschat is nog lang geen waarborg voor voldoende vermogen tot interpretatie, ofwel betekenisvorming. Er geldt een omgekeerd evenredige verhouding. Een wát? Hoe meer kennis vooraf beschikbaar is, des minder expliciete context behoeft er toegevoegd te worden voor eenduidige betekenis van een teken.

Daar snap ik niets van, frons Janneke.

Nee, helemaal niets, doet Jip een duit in het zakje.

Wat snappen jullie niet? vraagt vader. Hij stapt van zijn fiets.

Janneke slikt het nog nèt in. Jou niet! had zij bijna gezegd. Zij kijkt voor strak zich uit.

Ik vind dat ook zo gek, hakkelt Jip. In de speeltuin, als ik met Janneke wip, zitten we op het randje, dat gaat knoerthard, op en neer. Toen ging ik eraf en toen ging u zitten en toen ging Janneke omhoog en toen ging ze niet meer omlaag. En toen ging u opschuiven en toen zat u niet op het randje, maar bijna in het midden en toen kwam Janneke ineens naar beneden!

Vader lacht. Dat is het wipmonster, zegt hij geheimzinnig.

Toe, zèg nou! zeurt Janneke en kijkt vader aan. Haar frons is nog niet weg.

Ja, hoor, dat is ècht een monster, gaat vader opgewekt verder. Een wip, vertelt hij, gaat op en neer. Dat komt omdat hij ergens vast zit. Precies in het midden. Maar, ho, ho, de wip zit daar ook een beetje lès. Daarom gaat de ene kant omhoog, nèt als de andere kant omlaag gaat. Vader doet het voor. Hij legt zijn ene wijsvinger haaks op de andere. Die ene beweegt hij op en neer. De andere houdt hij stil.

Ja, dat is net een wip. Maar wel een kleintje.

Nu klopt vader met zijn ene wijsvinger, bovenop de andere. Daar in het midden, zegt hij langzaam, daar woont het wipmonster. Zorg dat je uit de buurt blijft! Maar oh wee als je zwaar bent. Dan moet je van hem heel dichtbij komen zitten. Anders blijf je altijd beneden. Janneke is niet zo zwaar, ik wel.

Daarom kan zij bij het monster uit de buurt blijven. Helemaal op het randje. Dat is leuker om te wippen.

Jip en Janneke vinden het een raar verhaal. Zou het waar zijn? Wanneer gaan we weer naar de speeltuin? roepen ze.

Een hefboom vertegenwoordigt eerder opgedane kennis, terwijl specifieke tekens overeenkomen met een uitgeoefende kracht op enig moment. Met een langere hefboom (meer vóórkennis) volstaat een kleinere kracht (minder tekens) voor hetzelfde effect. Hun bijdragen aan context zijn omgekeerd evenredig, dus.

De opgave van vertaling maakt nog eens extra duidelijk hoeveel er bij betekenis komt kijken. Stel dat ik me zet aan een Engelstalige versie. Yes, marvellous, I'm sure, but who is Annie M.G. Schmidt?! Met Jip & Janneke kom ik dus niet zo ver, integendeel.

Kent de Engelstalige cultuur populaire karakters met vergelijkbare relatiedynamiek? Als extra moeilijkheidsgraad telt dat het via die ogenschijnlijk uniforme Engelse taal nòg minder dan met Nederlands gaat om uniforme cultuur. Bijvoorbeeld Alice, inderdaad, van Lewis Carroll, of Winnie the Pooh van A.A. Milne zouden me kunnen helpen. Maar dat wordt ingrijpend hèrschrijven. Anders spreek ik de cognitief-contextuele hefboom van Engelstalige lezers nooit aan.

Als ik ga slapen, zegt Janneke, vertelt moeder soms een avontuur. Over jou en mij. Dat vind ik het allerleukst. Als het over ons gaat.

Wanneer mag ik weer bij jou logeren? vraagt Jip.

Wanneer de spreker, schrijver en dergelijke rekent op een lange hefboom (lees ook: rijk opgetuigde kennisboom) aan de kant van de toehoorder, lezer enzovoort, kan z/hij zich voor contextuele verbijzondering tot een teken van licht gewicht beperken. Dat verdient zelfs de voorkeur. Voor een toehoorder of lezer met een vooralsnog kort hefboompje is juist een zwaar teken nodig, en dan nog. In het voorzicht van zóveel moeite voor betekenis, haken vele mensen af; de communicatie is mislukt.

3. Allemaal, àndermaal

Jip en Janneke verschijnen in korte verhalen. Die verhaaltjes schreef Annie M.G. Schmidt allemaal ànders, want ... anders (!) is het saai.

Aandacht blijft geboeid doordat hun belevenissen variëren. Nu eens doet Jip zùs, dan weer zó. Janneke doet dít, of dàt. Voor de méélevende lezer of, beter nog, méélevende luisteraar, dus voor wie als het ware in een apàrt verhaaltje zit, zijn hun specifieke gedragingen echter steeds volstrekt logisch. Het is

niet dat de lezer/luisteraar het zèlf zou verzinnen. Daar is de schrijver/-fster voor.

Als het goed is, nogmaals, verloopt elk verhaaltje begrijpelijk. Pas wie uit één enkel verhaaltje stapt en verschillende verhaaltjes gaat vergelijken, herkent iets bijzonders aan bedoelde gedragingen. Die lijken vaak onverenigbaar. De ene keer is Jip blij, de volgende keer juist boos. Hij kan onmogelijk allebei tegelijk zijn, vandaar onverenigbaar. En bijvoorbeeld blij verschilt van keer tot keer, natuurlijk niet alleen bij Jip. En Janneke is soms bang, soms dapper. Kortom, de bundel verhaaltjes vertoont aanzienlijke gedragsvariëteit. Dat geldt natuurlijk voor de hoofdpersonen Jip en Janneke. Maar óók voor vader en moeder, voor nogeens vader en moeder, voor Takkie (hond) en voor Siepke (poes). Wie éénmaal erop let, merkt vervolgens gauw op dat dergelijke gedragswisselingen van karakters zelfs gebeuren in de loop van een enkel verhaaltje. Zelfs? Sterker nog, dat maakt de crux, de spanning ervan uit.

Een gedraging is en blijft logisch, zolang de lezer/luisteraar zich er een zgn situatie omheen kan voorstellen. Een bepaalde gedraging wordt dus als logisch ervaren, indien zij relevant is in en voor precies die situatie. Zij past blijkbaar.

Het verhaaltje lóópt, omdat door bepaalde gedragingen de ene situatie in een andere situatie ... verandert. En die, zeg maar, nieuwe situatie leidt natuurlijk weer tot gedragingen die dáárin relevant zijn, ... met als onvermijdelijk resultaat alwéér een andere situatie ... enzovoort. Zulke voortschrijdende situatieschetsen zijn, precies, evenzovele expliciete contexten.

Een situatie hoort bij zijn, een context bij heten.

Neem de bundel *Jip en Janneke* (Annie M.G. Schmidt, Querido, illustraties door Fiep Westendorp).

Een opsomming van kale gedragsbeschrijvingen van, bijvoorbeeld, Janneke die de gehele bundel beslaat, mist noodzakelijke eenduidigheid. Wat is ze nu? Verveeld of opgewonden? Nat geregend of na een bad met handdoek gedroogd? Dat hangt er dus vanaf. Zodra een gedraging voldoende duidelijk in een situatie geplaatst is, verdwijnt dubbelzinnigheid.

Vader was gisteravond zó anders, zegt Janneke.

Hoe bedoel je? Jip denkt aan zijn eigen vader.

Moeder zei dat het door drank komt, gaat Janneke verder.

Jip had laatst bij tante erg veel limonade gedronken. Véél te veel. Wat een buikpijn!

Vader praatte zo gek! Janneke doet haar vader na.

Ja, dat is wel gek, vindt Jip. Janneke doet reuze grappig. Nee, zo deed hijzelf niet toen hij buikpijn had. Het lijkt er zelfs niet op. Had jouw vader graplimonade gedronken? vraagt Jip vrolijk.

Moeder was anders heel boos. Nu doet Janneke haar moeder na.

Jips moeder was ook heel boos geweest. Ook op zijn vader. De jongere zus van tante komt er niet meer in, had zij tegen vader gezegd.

Letterlijk zijn de contexten hierboven karig. Voor aanvulling vanuit beschikbare kennis en aldus de betekenissen die hij toekent aan het gesprekje, draagt de lezer geheel zèlf verantwoordelijkheid. Of? Een waarborg voor eenduidige interpretatie ontwijk ik echter opzettelijk. Nee, die waarborg voor absolute zekerheid is zelfs illusoir. Met toegevoegde context kan ik wel een eindje komen. Een expliciet teken inclusief context is doorgaans voor betekenis het topje van de spreekwoordelijke ijsberg.

Het inzicht dat gedragingen van dezelfde persoon of, algemeen gesteld, dezelfde actor variëren, is natuurlijk niets nieuws. Het kan ook best zo zijn dat gedragingen in absolute zin wel degelijk verenigbaar zijn. Bijvoorbeeld, auto kunnen rijden en Nederlands kunnen spreken zitten elkaar nooit in de weg. Maar feitelijk auto rijden, respectievelijk een wandeling maken doen dat wèl. Inderdaad, ... het is mogelijk om in een voertuig een wandeling te maken. Die mogelijkheid bevestigt echter de noodzaak van situationele verbijzondering door navenante contexten.

Nogmaals, nieuw is dat inzicht allerminst. Laat ik zeggen dat het in allerlei situaties (!) allang bekend is, zoals in de sociale psychologie. Het echter nog geen gemeengoed voor de inrichting van voorzieningen voor informatieverkeer in de netwerksamenleving. Dat is nu de hoogste tijd.

Jip?

Stil nou! sist Jip. Zie je niet dat ik het weer probeer te máken! In de zandbak bouwde Jip een zandkasteel. Met een tunnel erdoorheen. Voor zijn autootjes. Janneke had Takkie bovenop het kasteel gezet. Toen was de tunnel ingestort. Het moet overnieuw.

Het is mijn zandbak, houdt Janneke aan.

Weet je wat! roept Jip, ik graaf een tunnel voor Takkie. Maar Takkie past niet. Hij moet groter, de tunnel, zegt Jip. Hij graaft driftig door. En het zandkasteel stort opnieuw in.

Zo'n grote tunnel kan niet. Janneke weet het allang. Wat is Jip weer eigenwijs!

Wie de gedragsvariëteit van Jip & Janneke waardeert, moet nòg duidelijker zien dat op èchte maatschappelijke schaal situationele gedragsverbijzondering annex contextuele teken- of informatieverbijzondering ònmisbaar is.

Ik kan het, zegt Janneke trots. Zij is de hoek om komen lopen. Aan de hand heeft zij een fiets.

Jip gelooft haar niet. Laat zien, dan!

Janneke gaat op het zadel zitten. Met haar ene voet geeft zij een duwtje. Snel zet zij ook die voet op een pedaal. Precies zoals moeder haar leerde. Vooruit, trappen! Daar rijdt zij. Zoëff! Op de fiets.

Daar is niets aan! pocht Jip, dat kan ik ook. Laat mij maar.

Janneke heeft een mooie bocht gemaakt en staat vlakbij Jip weer netjes stil. Wees je voorzichtig! Die fiets is niet van mij, maant zij.

Zo gauw als hij kan stapt Jip op de fiets. Ja, hij kan het ook! Heb ik gisteren bij mijn grote neef geleerd, zegt hij stoer. Hij rijdt wild verder, veel te hard. Boem, Jip botst met de fiets tegen een paal. Jip heeft een bult. De fiets is erg stuk.

Moeder heeft de knal gehoord. Op je bult doen we gauw een ijsklontje, zegt zij. Met Franse mosterd. Maar voor de kapotte fiets helpt een ijsklontje niet. Die moet naar de fietsenmaker.

Bijna iedere Nederlander kan fietsen. Dat wil niet zeggen dat iedereen ook weet hoe een fiets werkt. Nog minder hoe je een fiets bouwt, onderhoudt of repareert. De meeste mensen bouwen niet hun eigen fiets. Die komt van een fabriek. Hun kapotte fiets brengen zij voor reparatie naar de fietsenmaker. Voor taal geldt vergelijkbaar verschil. Wie (een) taal gebruikt, dus zeg maar voortdurend spreekt, hoort, schrijft, leest enzovoort, heeft vaak geen weet van hoe dat werkt. Structurele kennis is echter wel noodzakelijk voor ontwerp, ontwikkeling en beheer van deugdelijke stelselmatige informatievoorziening, respectievelijk infrastructuur voor informatieverkeer op maatschappelijke schaal.

4. Kwade kersen

Voor fysiek verkeer, dus te voet, (ooit) te paard, op de fiets, per boot, auto, trein enzovoort bestaat infrastructuur. Die verandert, als het goed is, méé met behoeften aan en mogelijkheden voor verplaatsingen.

Tegelijk oefent infrastructuur invloed uit op maatschappelijk verkeer. Dat gebeurt door gevarieerd uitpakkende impulsen, respectievelijk drempels voor verkeersdeelname: bereikbaarheid, kosten en dergelijke.

Zonder adequate infrastructuur voor fysiek verkeer werkt een samenleving niet. Daarom vormt infrastructuur bij uitstek een politiek onderwerp en aldus van overheidsbemoeyenis ter borging van continuïteit inclusief aanpassingen.

Het bestuurlijke borgelement, in neo-Nederlands heet dat governance, is als gevolg van groeiende specialisatie benodigd voor alsmaar aangepaste infrastructuur inmiddels zelfs tot een specialisme geworden. Maar wat voor specialisme?

Het is onzin om (nog) van politici, bestuurders en beleidsambtenaren te verlangen dat zij verkeerskundigen zijn, of weg- en waterbouwkundigen enzovoort. Het is mooi meegenomen, maar steeds zeldzamer. Er is en blijft natuurlijk een minimale functie-eis opdat zij verantwoorde bijdragen aan bestuúr leveren. Zij moeten serieuze waardering opbrengen voor reële variëteit van

maatschappelijk verkeer en hoe die variëteit naar netzo reële verwachting kwantitatief èn, nota bene, kwalitatief verandert. Hebben zij daarop echter een simplistische kijk met dito besluiten (lees: achterwege laten), raakt infrastructuur subiet in verval met alle maatschappelijke gevolgen dáár weer van.

Kijk nou uit, Jip! Straks val je! Janneke staat naast de boom. Zij ziet Jip heel klein, steeds hoger. Ineens, krak!

Jip gilt. De hoge tak is te dun. De tak breekt. Jip stuitert omlaag. Au! Au! Hij huilt verschrikkelijk. Daar komt vader met een ladder. Nu heb je nog een bult, zegt hij. Als jij iets gebroken hebt, mag jij niet op de ladder.

Nee, Jip heeft niets gebroken. Wel een bult erbij. Hij veegt zijn tranen weg. Met de ladder kan hij de kersen gemakkelijk plukken. En vader let goed op.

Wil jij ook plukken? vraagt vader aan Janneke.

Dat wil Janneke wel. Op de ladder.

De variëteit van fysiek verkeer is gauw begrijpelijk. Iedereen groeit ermee op. En groeit er als het ware in méé. Dankzij zo'n cognitieve hefboom volstaat later een beperkt teken voor dergelijk begrip. Met fysiek verkeer op maatschappelijke schaal zijn voorts allerlei erkende belangen gemoeid. Mocht een politicus, bestuurder en dergelijke een bepaald belang even dreigen te vergeten, dan bestaan geïnstitutionaliseerd geraakte kanalen om ze eraan te helpen herinneren.

Informatieverkeer op basis van netwerk is echter zó nieuw, dat die hefboom voor relevante betekenisvorming nog vergaand ontbreekt bij huidige politici enzovoort. Hoe hadden ze het ook kunnen leren? Nog minder is er reeds sprake van institutionele agendering.

Het is natuurlijk wèl zo, dat de kans op hun waardering (sterk) vermindert doordat bestuur in toenemende mate als apart specialisme telt. Zolang instituties ontbreken, zijn beleids- en besluitvormers praktisch onbereikbaar.

Ontkenning van reële variëteit wordt in het bijzonder voor informatievoorziening helaas nogeens bevorderd, doordat jan-en-alleman zijn bijdragen aanprijst onder de noemer van architectuur. Dat etiket bedoelt een specialisme te suggereren. Voorzover dat klopt, betreft het vaak hoogstens slechts het informatiekundige vermogen om — ik borduur maar voort op de vergelijking die architectuur oproept met zgn gebouwde omgeving — een aparte kamer in te richten voor monofunctioneel gebruik. Dat gaat dus al meteen mis voor een huis met allerlei vertrekken en multifunctionele gedragingen door bewoners en bezoekers. Wat voor een aparte kamer wellicht opgaat als architectuur, geldt niet langer voor het gehele gebouw. Op die kwalitatieve variëteitsprong maken Jip en Janneke politici, bestuurders enzovoort opmerkzaam.

Zij wijzen echter méér aan. Van gebouw naar stad is nogeens een extra schaal aan de orde. En een stad ligt in een regio, enzovoort.

Hier houd ik het voor schetsmatig gemakshalve op de vergelijking met — de indeling volgens — kamer, gebouw en stad. De borging voor maatschappelijk (informatie)verkeer mikt expliciet op de stadsschaal (en, inderdaad, nog ruimer). Dat betreft dus infrastructuur.

Er staan ondermeer talloze gebouwen in de stad. Er moet verband bestaan tussen wat er gebeurt op beide schalen. Voor een gebouw als een stadselement gelden daarom ge- en verboden voor ontwerp, bouw en onderhoud. Nota bene, dergelijke aanwijzingen en regels behoren nodig en voldoende te zijn ter borging van een gebouw als opbouwend element in het omvattende stadssysteem.

Met de schaal van de aparte kamer in een gebouw bestaat niet of nauwelijks stedelijke bemoeienis, anders dan wat al geldt voor een gebouw in het algemeen.

De heersende architectuurpropaganda over informatievoorziening beknelt politici enzovoort qua cognitieve hefboom als het ware op de schaal van één kamer in een enkel gebouw. Voor hun verantwoordelijkheid voor infrastructuur, ook voor informatieverkeer in de netwerkmaatschappij, is die schaal volstrekt ontoereikend, vals, contraproductief. Dan blijft een passende infrastructuur ontbreken. Informatieverkeer zoekt echter wegen. Zonder bestuurlijk borgelement kan de netwerkmaatschappij echter nooit de optimale ruimte verzekeren voor haar deelnemers. Dat zijn de burgers (en bedrijven).

5. De kleren van de kamerheer

Een karikatuur van die ene kamer is dat slechts één persoon haar benut. En dat ook nogeens uitgerekend voor slechts steeds precies dezelfde gedraging.

Dat is wat een zgn (informatie)architect feitelijk (nog altijd) bedoelt als z/hij het over een toepassing heeft.

Wat semantiek voor de meeste mensen betekent, als ze zich trouwens al inspinnen voor enige betekenisvorming met dat teken, blijkt vergelijkbaar karikaturaal.

Weer ècht een Jip-woord, schudt Janneke haar hoofd. Vaak zegt Jip maar wat, denkt zij. Wat betekent dat? vraagt zij.

Hoe kan ik dat nou weten? antwoordt Jip. Het bestaat wèl, beweert hij koppig. Als je iets kunt zeggen, bestaat het.

Wat is het dan! dringt Janneke aan.

Dat weet ik nog niet. Daarom hebben mensen avonturen! Jip raakt enthousiast. Gauw! trekt hij Janneke mee. Wij gaan op reis. Op ontdekkingsreis.

Janneke aarzelt. Waar gaan we heen? wil ze weten.

Dat is weer een èchte Janneke-vraag. Kom je nou? roept Jip. Hij is al bijna de tuin uit. Naar het speelplein.

De naïeve respectievelijk sektarische (lees ook: dictatoriale) opvatting van semantiek luidt dat èlk teken precies één betekenis heeft, en omgekeerd. De betekenis in kwestie bestáát uit, ... door ... iets dat ... bestáát. Zo'n wèrkelijk onderwerp, of object, geldt als primair.

Op zichzelf is een teken natuurlijk óók weer een object. Het telt naïef echter als secundair, want bètekenen lukt pas op basis van dat andere object dat éérst verondersteld is.

De werkelijkheid verloopt echter anders. Taal(gebruik) volgt die één-op-één verhouding van object met teken niet. Semantiek blijft echter naïef, zolang die specifieke verhouding geldt als realistisch doel. Praktisch nooit bereikt, reuze jammer, maar aan het doel ligt dat dus niet. Dat komt tot uitdrukking in verwoede pogingen om betekenis van apàrte tekens met universeel bereik te standaardiseren. Maar omdat het néérkomt op ontkenning van principiële contextualiteit met en door tekens, mislukken dergelijke pogingen geheel. Voor een karikaturale kamer, prima. Maar dat lijkt natuurlijk niet op universeel.

Ook semantiek blijkt dus van allerlei betekenissen voorzien te kunnen zijn. Alweer wat minder naïef of sektarisch is het bereik vergelijkbaar met een apart gebouw. Dat houdt — de poging — in dat betekenissen pèr kamer in een omvattender classificatie opgenomen worden. Voor zo'n betekenisgebouw geldt doorgaans de grens van een maatschappelijke sector, of domein. Daar is (ook) niets mis mee, zolang een dergelijke grens maar gesloten is. Waarin een sector van verschilt van een sekte, is dat een sector tenminste erkent dat er àndere sectoren kùnnen bestaan (maar aub géén informatieverkeer).

Een principiële vraag is, Wie bepaalt wat geldt als maatschappelijk domein/sector? Die vraag blijft meestal (nog) achterwege. Dat gebeurt, nogmaals, omdat bijna iedereen het zo gewend (geraakt) is. Voor de netwerkmaatschappij is die vraag onvermijdelijk. De strikte verkokering/-zuiling volgens sectoren verdwijnt nu eenmaal per definitie door netwerkorde. Het antwoord moet daarom luiden dat ... de vraag niet langer relevant is. De gebouwschaal is voor informatieverkeer inmiddels achterhaald. Voor betekenisordering is ópschaling noodzakelijk. Daarvoor geldt de open samenleving als reële maat.

Voor de open semantiek, dus passend voor de open samenleving, blijkt de verhouding tussen object en teken te grof. Precisie vergt fijnmaziger oriëntatie. In open ruimte voor informatieverkeer moeten de diverse objectgedragingen zonodig accuraat van elkaar onderscheiden zijn. Met het voorbeeld van een bepaalde stad, verschaft expliciete vermelding van gebouw en vervolgens dáárin kamer pas plaatsbepaling met relevante nauwkeurigheid.

Janneke komt aanlopen. Ze hebben het over ons, zegt ze. Jouw vader en moeder zitten bij mij thuis. Ze praten met mijn vader en moeder. Over opvoeding.

Op wát?! Jip heeft Janneke slecht verstaan. Hij speelt met zijn bouwdoos. De blokken liggen door elkaar op de grond van zijn kamer. Een beetje trek heeft hij wel.

Ze zeggen dat wij allemaal naar de stad gaan. Daar is veel te doen. Een beetje eng vindt Janneke het wel. De stad is erg druk.

Ik blijf hier, zegt Jip. Hier heb ik genoeg te doen. Met de stomme stad heb ik niets te maken.

Wij gaan naar het pannenkoekenhuis, zegt Janneke.

Goed, zucht Jip, ik doe wel met die opvoeding mee.

De waardering van gedragsoorzaken en –gevolgen in communicatie (lees ook: informatieverkeer) is precies wat karakteristiek voor pragmatiek behoort te zijn. Kortom, dat betekent dat pragmatiek en open semantiek hetzelfde ... betekenen.

6. Over dik ijs

(Vooral) gespecialiseerde bestuurders zijn vaak nogal wars van daadwerkelijke verandering. Welke bestuurder is dat tegenwoordig niet? Een voorstel moet beslist innovatief heten, maar zeker niet zijn. Dat moet met schatting van risico te maken hebben.

Voor wie een risico? ligt als vraag voor de hand. Dat is een herhaling van zetten die hierboven onder de noemer van maatschappelijke sector aangewezen zijn. Met eventueel bezwaar tegen stelselmatige opzet, dus tegen infrastructuur voor informatieverkeer op maatschappelijke schaal, maakt een politicus, bestuurder enzovoort zich echter nodeloos zorgen.

Productieve differentiatie blijft dankzij expliciete contextverbijzondering nadrukkelijk behouden in de (open) netwerkmaatschappij. Sterker nog, daarop valt zelfs gericht te mikken door beleid & bestuur. Voorheen aparte informatie kan met eenvoudige toevoegingen een éénduidige plaats verkrijgen in het omvattend(er) informatiestelsel. Dat maakt het overigens mogelijk die informatie netzo decentraal te blijven beheren als het geval was. Een netwerk is immers ook géén centrale.

Vergelijkenderwijs is al aangegeven welke toevoegingen nodig en voldoende zijn voor éénduidigheid op ruimere schaal. Ervan uitgaande dat bepaalde informatie zich bevindt in een kamer in een gebouw, volstaat eenduidige gebouw- plus kamervermelding als expliciete context. Dat borgt aparte beschikbaarheid van die oorspronkelijk gescheiden informatie.

Overigens, deze aanpak is zelfs tegenovergesteld aan wat met standaardisatie jammer genoeg nog gangbaar is. Het is echter puur naïef, sektarisch zelfs, zo niet dictatoriaal, om betekenis van een

bepaald teken absoluut te uniformeren. Opvallend genoeg verlenen bestuurders juist dááaraan nog vaak hun steun, daarom verzocht door informatiekundigen die voor de open schaal helaas nog onvoldoende kundig zijn wat informatie betreft. Zij vertrouwen er kennelijk op dat binnenhuisarchitectuur voor een apart vertrek uitbreidbaar is tot stedelijke of nòg ruimere ruimtelijke ordening.

Nee, Jip, doe dat niet! waarschuwt moeder.

Jip luistert niet. Het plasje op de stoep is bevroren. De sloot ligt ook dicht.

Moeder pakt Jip vast. Zij komt te laat.

Op de sloot is het ijs voor Jip te dun. Hatsjie! Nu is Jip verkouden.

Semantische standaardisatie op stelselschaal is kwalitatief anders, nota bene, dan standaardisatie voor diverse andere faciliterende aspecten. Zo gelden voor fysiek verkeer allerlei, zeg maar, voorwaarden zo gelijk mogelijk. Van materiële (stoep, rijweg enzovoort) tot en met immateriële voorzieningen (verkeersreglement enzovoort). Maar dat gebeurt opdàt mobiliteitspotentieel en vervolgens daadwerkelijke mobiliteit per saldo groeit. De infrastructuur voor fysiek verkeer beperkt dus niet de mogelijke vertrek- en aankomstlocaties, integendeel. Zij bedoelt uiteraard zelfs verplaatsingen te bevorderen (en belemmert door haar opzet en inrichting tegelijk andere verplaatsingen waarover verwachting van negatief effect bestaat).

De crux van semantische standaardisatie is borging van relevante betekenisdifferentiatie. Naarmate dat beter lukt, volgen overeenkomsten in betekenis als het ware vanzelf. Voor andere onderwerpen is die aanpak meestal paradoxaal, zoniet ronduit verkeerd, maar voor semantiek annex pragmatiek in de netwerkmaatschappij juist logisch.

Wat lief van Jip, hè, zegt moeder tegen Janneke. Als wij naar oom en tante gaan, past hij op Siepie en Takkie.

Jip! zegt Janneke, jij moet het eten wel in het goede bakje doen.

Dat weet Jip, wel, toch? Anders vraag jij het maar aan jouw moeder. De naam van Siepie en Takkie staat erop.

Jip begrijpt het. Als Janneke weg is, gaat hij Siepie aaien. Dan Takkie. Dan is het etenstijd.

7. Begin

De gedragsanalyse van de wereld van Jip & Janneke begon voor menig lezer wellicht verrassend. Ik neem maar aan dat hier aan het slot iedereen de reële variëteit van hun betekenissen erkent. Zo staan

zij model voor open semantiek, respectievelijk pragmatiek in de netwerksamenleving. Dat inzicht behoort weer het begin te zijn voor opbouwende bijdragen aan infrastructuur voor informatieverkeer.